

Sophia Perennis

Print ISSN: 2251-8932/Online ISSN:2676-6140

Web Address: javidankherad.ir

Email: javidankherad@irip.ac.ir

Tel:+982167238208

Attribution-NonCommercial 4.0 International

(CC BY-NC 4.0)

Open Access Journal

SOPHIA PERENNIS

The Semiannual Journal of Sapiential Wisdom and Philosophy
2022, Serial Number 41 summer and Vol. 19, Number 1, spring

The Duality of Speech-Writing: A Philosophical Analysis

PP: 120-144

DOI: 10.22034/IW.2023.354539.1637

Farzaneh Ariannejad*

Malek Hosseini**

Hamid Reza Shairi***

Abstract

Language as the most important tool for communication among human beings is generally used in spoken and written form. The characteristics, similarities and differences of speech and writing had been reviewed and analyzed by thinkers and scholars in different fields, including philosophers, linguistics and semioticians. Speech and writing have different features to convey a meaning; we intend to define these features and find out, generally in philosophy, what kind of priority speech and writing might have had relative to each other. For this purpose, we are going to review the status of speech-writing and their characteristics in conveying meaning, in certain modern and contemporary thinkers. But since Plato was the initiator of Logocentrism, firstly we are going to discuss the characteristics of speech and writing from his point of view. Then we discuss the matter in Rousseau, Saussure and Halliday; all of them, assigned a higher status to speech. After that we will discuss Derrida's point of view; by his theory the metaphysics of presence, Derrida criticized logocentrism and by his deconstruction method he took step into the decentralization path. He disproved priority in dualities like speech-writing and proved the importance of status of writing.

Key words: Language, Writing, Speech, Logocentrism, Metaphysics of Presence.

*PhD student in Philosophy of Art, Department of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail:farzaneh.ariannejad@gmail.com

**Assistant Professor, Department of Philosophy, Iranian Institute of Philosophy, Tehran, Iran (Corresponding Author). E-mail: malek.hosseini@yahoo.com

*** Professor of Semiotics, Department of French Language, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. E-mail: shairi@modares.ac.ir

Recived date: 3/8/2022

Accepted date: 10/9/2022

Extended Abstract

Language as the most important tool for communication among human beings is generally used in the spoken and written forms. The characteristics, similarities and differences of speech and writing had been reviewed and analyzed by thinkers and scholars in different fields, including philosophers, linguistics and semioticians. Speech and writing have different features to convey a meaning; we intend to define these features and find out, generally in philosophy, what kind of priority speech and writing might have had relative to each other. For this purpose, we are going to review the status of speech-writing and their characteristics in conveying meaning, in certain modern and contemporary thinkers. But since Plato was the initiator of Logocentrism, firstly we are going to discuss the characteristics of speech and writing from his point of view. Then we discuss the matter in Rousseau, Saussure and Halliday; all of them, assigned a higher status to speech. After that, we will discuss Derrida's point of view, who had a critical approach to logocentrism, disproved priority in dualities, considering the importance of writing.

By reviewing the status of speech-writing in western philosophy, we find out that for a long time, speech was considered as having a higher status in comparison to writing. From the era of Ancient Greek, western philosophy has found the truth through Logos. By reviewing *Phaedrus* we understand that Plato finds the truth through speech, maintaining a higher status for speech compared with writing and for presence compared with absence; in this way, he initiates Logocentrism. This viewpoint resulted in development of different kinds of dualities in philosophy, regarding one side more important than the other, dualities such as speech-writing, presence-absence, and so on. Under the influence of this viewpoint, later philosophers too assigned a higher status to speech; even when they discussed the importance of writing, they ignored it to a great extent. In his *On The Origin of Language* Rousseau says that languages are for speaking, writing is only an image and it plays a supplementary role. Also in language transference the important thing for Rousseau is speech, logocentrism, presence and phoneme; and writing is something additional to spoken language. By studying Saussure's *Course in General Linguistics*, we can see that he considers spoken language as the main subject of linguistics and the role of writing is merely for representation of speech. Therefore, like former philosophers, he assigns a higher status to speech. Also Halliday, in his *Spoken and Written Language*, lists the characteristics of speech and writing and compares them together. According to him, the spoken language is the main part and the written language plays a secondary role to that because it does not have various aspects of the spoken language: rhythm, intonation, degrees of loudness, variation in voice quality, pausing and phrasing. But later, in the same book, he questions what he had said before and says that the spoken and written languages have many differences but some aspects of speech can have counterparts in writing and he demonstrates the unique characteristics of writing which helps to convey meaning. Finally he concludes that speech and writing both are forms of language but each

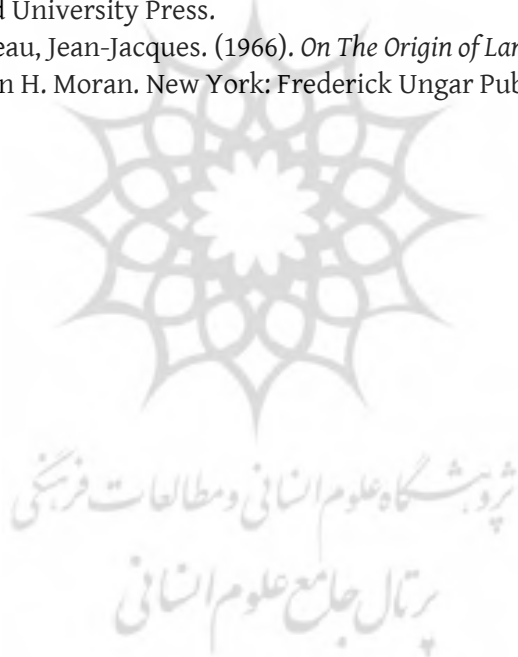
presents different characteristics of the language system. The last philosopher considered here is Derrida, who he criticized logocentrism by his theory, the metaphysics of presence. In his point of view, western philosophy from Plato to modern times is based on metaphysics of presence because in this metaphysical philosophy the presence makes thing more real and more important. By his deconstruction method he took step into the decentralization path. He disproved priority in dualities like speech-writing. With his theories, especially in his *Of Grammatology*, he proved the importance of the status of writing.

Summing up all this views, we can conclude that although in the history of philosophy there has been times in which speech was considered more important than writing but both the written and the spoken language are important in their unique ways and each has its own method to transfer language. Some of exclusive characteristics of writing that help to convey meaning are: visual features, diacritic, and the capability to last.

References

- 0 Aflatoon. (1372). *Doreye Kamele Asar*. Trans by Mohammad Hasan Lotfi. Vol. 3. Tehran: Entesharate Kharazmi.
- 0 Parsa Khanghah, Mehdi. (1388). *Derida va Gramatology*. Payannameh Karshenasi Arshad Falsafe, Daneshkadeh Adabiat va Zabanhaye Khareji. Daneshgahe Allameh Tabatabai.
- 0 Parsa Khanghah, Mehdi. (1392). *Mafhoume Vasazi dar Derida va Khashtgahhaye an ba Taekeed bar Khaneshe ou az Aflatoon va Hegel*. Resaleye Doktoraye Falsafe. Daneshkadeh Adabiat va Zabanhaye Khareji. Daneshgahe Allameh Tabatabai.
- 0 Derida, Zhak. (1396). *Darbareye Geramatology*. Trans by Mehdi Parsa. Tehran: Shavand.
- 0 Derida, Zhak. (1381). *Mavaze*. Trans by Payam Yazdanjoo. Tehran: Nashre Markaz.
- 0 Damirchilou, Hoda. (1389). *Tahlile Neshaneshenakhtie Typografie Farsi*. Payannameh Karshenasi Arshad Pazhoheshe Honar. Daneshkadeye Honar. Daneshgahe Elm Va Farhang.
- 0 Revil, Nikolas. (1388). *Zhak Derida*. Trans by Pooya Imani. Tehran: Nashre Markaz.
- 0 Sojoudi, Farzan. (1388). "Neshaneshenasi Neveshtar: ba Negahi be Resane, Adabiat va Honare Khoshnevisi". *Neshaneshenasi Nazarie va Amal*. Majmoe Maghalat. Tehran: Nashre Elm. pp. 238-329.
- 0 Sosour, Ferdinan Do. (1382). *Doreye Zabanshenasie Omoumi*. Trans by Kouroosh Safavi. Tehran: Nashre Hermes.
- 0 Zeimaran, Mohamad. (1383). *Daramadi bar Neshaneshenasi Honar*. Tehran: Nashre Gheseh.

- 0 Gomperts, Teodor. (1375). Motefakerane Youunani. Trans by Mohhamad Hasan Lotfi. Vol. 2. Soghrat va Soghratian. Tehran: Entesharat Kharazmi.
- 0 Harland, Richard. (1380). Abar Sakhtargaraee. Trans by Farzan Sojoudi. Tehran: Pazhoheshgahe Farhang va Honare Eslami.
- 0 Bertram, Christopher. (2020). "Jean Jacques Rousseau". The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta (ed.).
<<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/rousseau/>>
. 26/11/2021
- 0 Derrida, Jacques. (1978). *Writing and Difference*. Translated by Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press.
- 0 Derrida, Jacques. (1967). *Of Grammatology*. translated by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore: John Hopkins University Press.
- 0 Halliday, Michael A. K. (1985). *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press.
- 0 Rousseau, Jean-Jacques. (1966). *On The Origin of Language*. translated by John H. Moran. New York: Frederick Ungar Publishing.

دوگانه گفتار- نوشتار: تحلیلی فلسفی

فرزانه آراین‌نژاد*

مالک حسینی**

حمید رضا شعبیری***

چکیده

زبان به‌عنوان مهمترین ابزار برقراری ارتباط در بین انسان‌ها به‌طور کلی در دو شکل گفتاری و نوشتاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. گفتار و نوشتار، ویژگی‌هایشان، شباهت و تمایزشان در طول تاریخ توسط متخصصان رشته‌های مختلف، از جمله فلاسفه و زبان‌شناسان و نشانه‌شناسان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. با توجه به این مسئله که گفتار و نوشتار خصیصه‌های متفاوتی در انتقال معنا دارند قصد داریم این خصوصیات را برشماریم و ببینیم که در فلسفه به‌طور کلی گفتار و نوشتار چه برتری‌ای نسبت به یکدیگر داشته‌اند. بدین منظور جایگاه گفتار- نوشتار و ویژگی هر یک در انتقال معنا را نزد برخی اندیشمندان دوره‌ی جدید و معاصر بررسی می‌کنیم. اما از آنجایی که افلاطون به‌عنوان فیلسوف یونان باستان و دوره‌ی متقدم، آغازگر مفهوم لوگوس محوری بوده و در روند تاریخ فلسفه‌ی غرب تاثیر گذاشته است، ابتدا به ویژگی‌های گفتار و نوشتار از دیدگاه افلاطون می‌پردازیم و در ادامه پس از بررسی دیدگاه روسو، سو سور و هلیدی که تقریباً همگی تحت تاثیر رویکرد افلاطون جایگاه گفتار را بالاتر از نوشتار در نظر می‌گرفتند، به نظریات دریدا می‌رسیم که تحول عمده‌ای در این زمینه ایجاد کرد و با نظریه‌ی متافیزیک حضور به نقد لوگوس محوری پرداخت و با روش‌سازی در مسیر تمرکززدایی قدم برداشت و به رد اولویت در دوگانه‌های تقابلی مانند گفتار- نوشتار پرداخت و با نظریات خود در اثبات اهمیت جایگاه نوشتار کوشید.

* دانشجوی دکتری رشته فلسفه هنر، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: farzaneh.ariannejad@gmail.com

** (نویسنده مسئول) استادیار گروه فلسفه غرب، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، تهران، ایران. رایانامه: malek.hosseini@yahoo.com

*** استاد نشانه‌شناسی، گروه زبان فرانسه، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: shairi@modares.ac.ir

کلیدواژه‌ها: زبان، نوشتار، گفتار، لوگوس محوری، متافیزیک حضور.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و یکی از مهمترین نیازهای او برقراری ارتباط است. زبان که مهمترین ابزار ایجاد ارتباط است، بیان را از طریق متن زبانی میسر می‌کند. وقتی از متن زبانی سخن می‌گوییم، منظور هر شکلی از عینیت زبان است که بتوان آن را از طریق حواس درک کرد. این متن در مورد نظام زبان به طور کلی در دو شکل گفتاری و نوشتاری دیده می‌شود. رابطه‌ی بین زبان، گفتار و نوشتار در طول تاریخ از مسائل مورد توجه فیلسوفان مخصوصاً فیلسوفان زبان‌شناس و نشانه‌شناس بوده است. این مسئله همیشه ابهاماتی اینچنینی را برانگیخته: برای انتقال زبان، کدامیک از دوگانه‌ی گفتار-نوشتار بر دیگری برتری دارد؟ آیا این دو صرفاً معنای زبانی را انتقال می‌دهند یا دلالت‌های دیگری نیز به همراه دارند؟ با توجه به تمایز گفتار و نوشتار در فلسفه به عنوان متن برای انتقال زبان، انتقال معنا از طریق نوشتار چگونه می‌تواند به اندازه‌ی گفتار تاثیرگذار باشد؟

پیش از پرداختن به موضوع و رسیدن به پاسخی برای پرسش‌های طرح شده، لازم است پیشینه پژوهش در این زمینه را نیز روشن کنیم. در مقاله‌ی «نشانه‌شناسی نوشتار» (سجودی، ۱۳۸۸)، نویسنده از آن روی که قصد بررسی ویژگی‌های نشانه‌شناختی نوشتار را دارد ابتدا به مفهوم جایگاه نوشتار نزد سوسور و هلیدی پرداخته و بعد از آن این ویژگی‌ها را با نگاهی به رسانه، ادبیات و هنر خوشنویسی بررسی کرده است. همچنین رساله‌ای دکتری در رشته‌ی فلسفه با عنوان *مفهوم واسازی در دریدا و خاستگاه‌های آن با تاکید بر خوانش او از افلاطون و هگل* (پارسانقا، ۱۳۹۲)، آنجا که به خوانش دریدا از افلاطون می‌رسد به بررسی دیدگاه او راجع به دوگانه‌ی گفتار-نوشتار نیز می‌پردازد.

در مقاله‌ی حاضر سعی بر آن است که روند کلی جایگاه گفتار-نوشتار در تاریخ فلسفه با پرداختن به آراء اندیشمندانی که بیشترین تاثیر را بر روی تعیین جایگاه گفتار و نوشتار داشته‌اند بررسی، و چگونگی انتقال معنا توسط دو روش اصلی انتقال متن زبانی یعنی گفتار و نوشتار تحلیل شود. در این میان به روسو، سوسور، هلیدی و دریدا و جایگاه گفتار و نوشتار نزد هر یک پرداخته می‌شود. اما چون یکی از اولین متفکرانی

که به مسئله‌ی تمایز گفتار- نوشتار توجه کرده افلاطون است، لازم است قبل از پرداختن به دیدگاه فلاسفه و زبان‌شناسان معاصر مختصری به جایگاه گفتار و نوشتار نزد افلاطون پرداخته شود.

۱. افلاطون و فایدروس

با بررسی جایگاه گفتار- نوشتار در فلسفه‌ی غرب متوجه خواهیم شد که مدت زمان زیادی گفتار بر نوشتار برتری داشته است؛ فلسفه‌ی غرب از دوران یونان باستان حقیقت را در لوگوس^۱ می‌یابد، و افلاطون واژه‌ی یونانی لوگوس را به معنای گفتار و قوه‌ی عقل به کار می‌برد، بنابراین مدت زمان زیادی در سنت تفکر غربی حقیقت در کلام و خرد یافت می‌شده است و این طرز تفکر منجر به ایجاد طیف‌های تقابلی در فلسفه شده است که یکی از آنها به دیگری برتری داشته: گفتار- نوشتار، حضور- غیاب، حقیقت- مجاز و به همین ترتیب. با چنین رویکردی گفتار که با حضور در ارتباط است نسبت به نوشتار که غایب است از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود. در میان فیلسوفان معاصر دریدا در کتاب خود به نقد این مسئله می‌پردازد؛ او که فلسفه‌ی غرب را از زمان افلاطون تا دوران معاصر متأثر از لوگوس‌محوری^۲ یا به ترجمه‌ی برخی کلام- محوری می‌داند، با مطرح کردن نظریه‌ی متافیزیکی حضور^۳ به نقد لوگوس‌محوری می‌پردازد و بررسی رویکرد فلاسفه به دوگانه‌ی گفتار- نوشتار را با نقد نظریات افلاطون در فایدروس آغاز می‌کند. بنابراین افلاطون به عنوان یکی از فیلسوفان دوره‌ی متقدم در اولویت قائل شدن برای گفتار نسبت به نوشتار در تاریخ فلسفه تاثیرگذار بوده است، و به‌جای آنست که ببینیم این مسئله را چگونه در فایدروس شرح می‌دهد.

مکالمه‌ی فایدروس که یکی از مکالمات مهم افلاطون است با شرح عشق آغاز می‌شود، در ادامه به بررسی خطابه- نویسی در عصر افلاطون می‌پردازد و در انتها مسئله‌ی نوشتن را مورد انتقاد قرار می‌دهد. مطلب اصلی تمام این مکالمه چنین است: «بدون شیوه‌ی فکر شریف و عشق شریف، فلسفه‌ی اصیل روی نمی‌نماید؛ و بدون فلسفه‌ی اصیل، بلاغت حقیقی یا به سخن کلی‌تر هنرمندی در بکاربردن زبان، امکانپذیر نیست.» (گمپرتس، ۱۳۷۵: ۹۵۶)

افلاطون در بخشی از این مکالمه که به فن نوشتن می‌پردازد، انواع نویسندگی را با نگاهی تحقیرآمیز می‌نگرد و نقاط ضعف آن را نمایان می‌کند. او از قول فرمانروای مصر، به توت که خدای علم نوشتار و مبدع الفبا و خط است، معایب نوشتار را بیان می‌کند. توت هنرهای مختلفی را که ابداع کرده بود به پادشاه معرفی می‌کند و چون به نوشتن می‌رسد می‌گوید: «ای پادشاه، مصریان در پرتو این فن داناتر می‌گردند و نیروی یادآوری آنان بهتر می‌شود زیرا من این فن را برای یاری به نیروی یادآوری اختراع کرده‌ام.» (افلاطون، فایدروس، ۱۳۷۲: پاراگراف ۲۷۴، ص ۱۳۵۲)، اما پادشاه در جواب به او می‌گوید: «این هنر روح آدمیان را سست می‌کند و به نسیان مبتلا می‌سازد زیرا مردمان امید به نوشته‌ها می‌بندند و نیروی یادآوری را مهمل می‌گذارند و به حروف و علامات بیگانه توسل می‌جویند و غافل می‌شوند از اینکه باید به درون خویش رجوع کنند و دانش را بی‌واسطه‌ی عوامل بیگانه در خود بجویند و آن را از راه یادآوری بدست آورند.» (افلاطون، فایدروس، ۱۳۷۲: پاراگراف ۲۷۵، ص ۱۳۵۲)

بنابراین، نوشتار به کمک حافظه می‌آید اما کمکی که حافظه را ضعیف می‌کند چون افراد دل به نوشته می‌بندند و به آن متوسل می‌شوند، و بدین ترتیب حافظه را در مقابل نیروی یادآوری قرار می‌دهد و نوشتار را رد می‌کند و گفتار را به عنوان آنچه زنده و حاضر است و خود پدر خویشتن است و توانایی پاسخگویی دارد ارجح می‌شمارد. او نوشتار را همانند نقاشی، ناتوان در دفاع از خود دانسته، می‌گوید:

نوشتن معایب نقاشی را هم دارد. نقاشی نقش آدمی را چنانکه گویی زنده است و سخن می‌تواند گفت، در برابر ما می‌گذارد ولی اگر سوالی از آن کنیم خاموش می‌ماند. نوشته نیز اگر نیک بنگری همچنان است زیرا در نظر نخستین، گمان می‌بریم که با ما سخن می‌گوید و چیزی می‌فهمد ولی اگر دربارهی آنچه می‌گوید سوالی کنیم همان سخن پیشین را تکرار می‌کند. از این گذشته سخن وقتی که نوشته شد به همه جا راه می‌یابد و هم به دست کسانی می‌افتد که آن را می‌فهمند و هم کسانی که نمی‌فهمند و با موضوعش سروکاری ندارند. بعلاوه نوشته نمی‌داند که با که سخن بگوید و در برابر کدام کسان خاموش بماند و اگر اهانتی به او کنند از خود دفاع نمی‌تواند کرد مگر آنکه پدرش به یاریش بشتابد. (افلاطون، فایدروس، ۱۳۷۲: پاراگراف ۲۷۵، ص ۱۳۵۳)

افلاطون حروف و کلمات را بی دفاع از خود می‌داند و معتقد است که نوشته حقیقت را به کسی نمی‌تواند بگوید. بنابراین از زبان سقراط نقل می‌کند که باید به سراغ سخنی گشت که خواهر سخن پیشین است با این تفاوت که زیباتر و موثرتر است و درباره‌ی این نوع سخن می‌گوید: «مرادم سخنی است که در روح شنونده نوشته می‌شود و هم از خود دفاع می‌تواند کرد و هم می‌داند که در برابر کدام کس باید زبان بگشاید و کجا باید خاموش بماند» (افلاطون، *فایدروس*، ۱۳۷۲: پاراگراف ۲۷۶، ص ۱۳۵۴). پس افلاطون در عین حال که نوشتار را در جایگاهی پایین‌تر نسبت به گفتار قرار می‌دهد سخن از نوعی نوشتار به میان می‌آورد که جایگاه بالایی دارد. او از دو نوع نوشتار سخن می‌گوید، نوشتار روح و نوشتار تن. آنجا که می‌گوید آدمیان باید به درون خود مراجعه کنند و دانش را بدون واسطه‌ی عوامل بیگانه درون خود بجویند، از نیروی یادآوری سخن به میان می‌آورد و از آنچه درون روح انسان نگاشته شده است، «مطالب آموزشی را نه در کتاب، بلکه باید در روان شاگرد نوشت» (کمپرتس، ۱۳۷۵: ۹۶۲). در واقع نوشتار روح را همان لوگوس و حقیقت به شمار می‌آورد، آنچه نزد انسان حاضر است و در مقابلش نوشتار این جهانی را قرار می‌دهد همان نوشتاری که همچون یتیمی می‌ماند که از پدر خود دور مانده است و قادر به دفاع از خود نیست.

اینجا در اندیشه‌ی افلاطون می‌توان تضادی را مشاهده کرد؛ او ابتدا گفتار را در درجه‌ی بالاتری از نوشتار قرار می‌دهد اما در ادامه از نوشتاری سخن به میان می‌آورد که ارزشمند است و آن را نوشتار ثبت شده در روح معرفی می‌کند، و می‌گوید مطالب آموزشی باید در روان شاگرد نوشته شود، بنابراین دانش باید در روح نوشته شود تا بعداً بتواند خواننده شود، پس آنجا که پادشاه مصر می‌گوید آدمیان نباید دل به نوشته ببندند و دانش را باید درون خود بجویند باز هم به دانش نوشته شده در روح اشاره می‌شود. پس می‌توان گفت با آنکه افلاطون سعی در برتری بخشیدن گفتار بر نوشتار دارد اما با توجه به آراء خودش این برتری را می‌شود زیر سوال برد.

با این همه افلاطون در *فایدروس* با اولویت قایل شدن برای گفتار در مقابل نوشتار و قرار دادن حضور در مقابل غیاب حقیقت را در کلام می‌جوید و پایه گذار لوگوس محوری است، لوگوسی که در معنای کلام و خرد به کار می‌رفته است. اندیشه‌ای که فیلسوفان بعدی نیز کمابیش تحت تاثیر آن جایگاه بالاتری برای گفتار نسبت به نوشتار قائل شدند.

۲. روسو و درباره‌ی خاستگاه زبان‌ها

رو سو نیز مانند سایر فلاسفه‌ی نامدار، همانطور که بر فیلسوفان بعد از خود تاثیر گذاشته است، از فیلسوفان پیشین تاثیر نیز پذیرفته است. درباره‌ی دوگانه‌ی گفتار-نوشتار، ژان ژاک روسو برداشتی مشابه افلاطون دارد؛ او در رساله‌ی *درباره‌ی خاستگاه زبان‌ها* به تفاوت‌های گفتار و نوشتار پرداخته است. روسو همانطور که ارسطو نیز معتقد است نوشتار را نشانه‌ی نشانه می‌داند (دریدا، ۱۳۹۶: ۵۳). دریدا در کتاب *درباره‌ی گراماتولوژی*^۴ گفته‌ای از روسو را نقل می‌کند که مبین همین مطلب است: «زبان‌ها برای گفتار ساخته شده‌اند، نوشتار صرفاً به عنوان مکمل گفتار عمل می‌کند. ... گفتار اندیشه را با نشانه‌های قراردادی بیان می‌کند، و نوشتار همان را با توجه به گفتار، بیان می‌کند. بنابراین هنر نوشتن چیزی نیست مگر بیان اندیشه از طریق واسطه.» (Derrida, 1967:144). روسو نوشتار را تصویری برای گفتار به حساب می‌آورد و برایش عجیب است که چرا باید برای شناسایی شیء به تصویر آن بیش از خود شیء اهمیت داد.

روسو آنجا که از منشأ زبان سخن به میان می‌آورد می‌گوید انسان علاقه‌مند به برقراری ارتباط با سایر انسان‌ها است، اما این سوال را هم مطرح می‌کند که چرا صرفاً اشارات و حرکات انسان‌ها برای این منظور کافی نیست و چرا به زبان احتیاج داریم و جوابش چنین است که آهنگ و تاکید که در ارتباط زبانی هست احساسات را به شکلی منتقل می‌کند که ارتباطی که صرفاً از طریق اشاره باشد از پس انتقال آن برنمی‌آید. همین امر باعث می‌شود او بتواند ارتباطی قوی بین اهداف گفتار و موسیقی برقرار کند، ارتباطی که از نظر او کم‌کم با گسترش یافتن نوشتار کمرنگ‌تر شد. (Bertram, 2020)

رو سو نیز همچون افلاطون از دو نوع نوشتار سخن به میان می‌آورد، چیزی که از آن می‌توان به عنوان نوشتار درون یا روح و نوشتار بیرون یا بدن نام برد. آنها هر دو، بر پایه‌ی لوگوس محوری نوشتار خوب را نوشتاری به حساب می‌آورند که معنایی استعاری دارد، همان نوشتاری که به حضور ربط دارد، حضور-نزد-خود، نوشتاری که ندای درون است، نوشتاری به اندیشه درآمده، طبیعی و الهی که با آوا در ارتباط است. چنانکه دریدا در شرح این دیدگاه می‌نویسد: «بنابراین یک نوشتار خوب و یک نوشتار بد وجود دارد: نوشتار خوب و طبیعی همان نقش الهی بر قلب و روح است؛ نوشتار منحرف و ساختگی فن است، تبعید شده به خارجیت بدن» (دریدا، ۱۳۹۶: ۳۲). حال که

از نوشتار تبعید شده به خارجیت بدن نام بردیم، ببینیم روسو درباره‌ی این شکل از نوشتار چه می‌گوید.

روسو معتقد است که نوشتار نه تنها کلمات را بلکه معنای آنها را هم دچار تغییر می‌کند؛ در واقع شفافیت در بیانگری را نیز دگرگون می‌کند «احساسات از طریق گفتار بیان می‌شوند، ایده‌ها از طریق نوشتار» (Rousseau, 1966:21). از نظر او، نوشتار فقط می‌تواند استفاده از کلمات در معنای قراردادی آنها را فراهم کند اما در گفتار می‌توان با تغییر لحن صدا، معنای کلمات را مطابق با مفهومی که قصد رساندنش را داریم تعیین کنیم. او معتقد است زبان‌های گفتاری سرزندگی بیشتری نسبت به زبان‌های نوشتاری دارند و صداها و لهجه‌ها و فرکانس‌های مختلف هستند که منبع اصلی انرژی‌بخشی به یک زبان به حساب می‌آیند. اما زبان نوشتاری به سبب نداشتن این ویژگی‌ها ضعف دارد و ابزاری که برای مقابله با این مشکلات در زبان نوشتاری ایجاد شده است آن را کسل‌کننده می‌کند. از نظر او علامت‌های سجاوندی که در واقع ابزار مناسبی برای رفع کاستی‌های نوشتار هستند نیز به مقدار مورد نیاز طراحی نشده‌اند و کافی نیستند. (Rousseau, 1966:21-22)

بنابراین برای روسو نیز آنچه در انتقال زبانی اهمیت دارد آوا، گفتار و لوگوس محوری و اصل حضور است و نوشتار تنها افزوده‌ای بر گفتار است و عاملی بیرونی، خارجی و دال دوم برای آوا در نظر گرفته می‌شود.

۳. سوسور و دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی

فردینان دو سوسور، زبان‌شناس و نشانه‌شناس سوئیسی نیز از جمله متفکرانی است که درباره‌ی اهمیت و جایگاه گفتار- نوشتار سخن گفته است. دریدا، که به نقد کلام-محوری غرب می‌پردازد، معتقد است که سوسور نیز میراث‌دار همان سنت غربی است که ریشه در تفکر فیلسوفان یونان باستان دارد. او نیز برخوردار از تفکر کلام-محوری است و برای گفتار اولویت قایل می‌شود و عملکرد نوشتار را محدود و فرعی می‌شمارد.

سوسور در کتاب *دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی* می‌گوید: «زبان و خط دو دستگاه نشانه‌ای متمایز از یکدیگرند و دومی تنها به خاطر نمایاندن اولی به وجود آمده است.» (سوسور، ۱۳۸۲: ۳۶) و به این ترتیب گفتار را موضوع اصلی زبان‌شناسی قرار می‌دهد و نقش نوشتار را صرفاً برای بازنمایی گفتار در نظر می‌گیرد. به نظر او پدیده‌ی زبان را

واژه‌ی مکتوب و واژه‌ی ملفوظ هر دو با هم نمی‌سازند، «بلکه تنها واژه‌ی ملفوظ این پدیده را می‌سازد» (سوسور، ۱۳۸۲: ۳۶). اگر این رویکرد را بپذیریم، در واقع پذیرفته‌ایم که نوشتار دارای ویژگی‌های نشانه‌ای خاص نیست و صرفاً برای بازنمایی زبان است که در اینجا به نظر می‌آید شکل آوایی زبان مد نظر باشد.

سوسور به این ترتیب معتقد است که قائل شدن ارزش نشانه‌ای بیشتر برای واژه‌ی مکتوب به جای واژه‌ی ملفوظ از آن رو است که این دو چنان با یکدیگر در آمیخته‌اند که شکل نوشتاری، که از نظر او صرفاً تصویر آوا است، جایگاه شکل آوایی را غصب کرده است؛ او می‌گوید: «این امر درست مانند آن است که بپنداریم برای شناسایی یک شخص بهتر است به عکس او نگاه کنیم تا به خود او» (سوسور، ۱۳۸۲: ۳۶). درست همانطور که پیش‌تر رو سو نیز در همین رابطه گفته بود که نوشتار بازنمایی گفتار است و بسیار عجیب است که برای شناخت شیء به تصویر آن بیش از خود شیء توجه شود؛ و همانطور که قبل‌تر از آن افلاطون در فایدروس نوشتار را با نقاشی شبیه دانسته بود و گفته بود همانطور که نقاشی در دفاع و شرح خود ناتوان است نوشتار هم در مقایسه با گفتار و وضعیت مشابهی دارد. بنابراین سوسور معتقد است که خط اعتباری را کسب کرده که مستحق آن نیست.

سوسور در قسمتی از کتاب دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی ارزش‌زبانی را از جنبه‌ی مادی آن که در واقع همان نوشتار است بررسی می‌کند. و چهار ویژگی را برای آن مطرح می‌نماید، اول اینکه بین یک نویسه^۹ و آوایی که بر آن دلالت می‌کند رابطه‌ای وجود ندارد، بنابراین، «نشانه‌های نوشتاری اختیاری‌اند» (سوسور، ۱۳۸۲: ۱۷۲). دوم اینکه یک شخص می‌تواند نویسه‌ها را تا جاییکه با نویسه دیگری اشتباه گرفته نشود به شکل‌های مختلف بنویسد، پس «ارزش نویسه‌ها کاملاً منفی و افتراقی است» (همان). سومین مورد، «ارزش‌های خط جز از طریق تقابلهایشان در قالب یک دستگاه معین که از تعداد معینی حرف ساخته شده باشد، معلوم نمی‌شود» (همان). به دلیل اختیاری بودن نشانه‌ی مکتوب شکل ظاهری آن از اهمیت زیادی برخوردار نیست مگر در محدوده‌ی دستگاه^{۱۰}، و این ویژگی با ویژگی دوم متفاوت است و هر دو به ویژگی اول ارتباط دارند. و درنهایت، چهارمین ویژگی؛ او معتقد است وسیله‌ای که نشانه‌ها و نویسه‌ها توسط آن تولید می‌شوند از آن روی که برای دستگاه اهمیتی ندارد در اصل ماجرا هم تأثیری نمی‌گذارد. «اگر حروف را سفید یا سیاه، فرورفته یا برجسته، با درفش یا قلم

بنویسیم، در ارزش آن حرف تأثیری ندارد» (همان). از میان این چهار ویژگی که سوسور برای جنبه‌ی مادی ارزش زبانی برشمرد، بخصوص مورد چهارم می‌تواند مورد نقد و بررسی قرار بگیرد؛ همانطور که جلوتر در بررسی آراء هلیدی نیز خواهیم دید، نوشتار دارای ویژگی‌های منحصربه‌فرد مانند علائم سجاوندی است که در انتقال معنا تأثیر گذارند و بنابراین خصوصیات بصری نوشتار نیز می‌توانند در انتقال معنا تأثیرگذار باشند. ویژگی چهارم را می‌توان درست برعکس مطرح کرد و گفت: نوشتن حروف به شکل سفید یا سیاه، فرورفته یا برجسته، با درفش یا قلم، در ارزش حروف تأثیرگذار است، پس می‌توان گفت و سیله‌ای هم که نشانه‌ها و نویسه‌ها توسط آن تولید می‌شوند در انتقال معنای یک نوشته تأثیرگذار است.

بدین ترتیب، بنیان نظری سوسور در بحث گفتار-نوشتار نیز مبنی بر لوگوس محوری است که معنای هستی را در حضور تعریف می‌کند، بنابراین او نیز اولویت را برای گفتار قائل می‌شود و گفتار را موضوع اصلی زبان‌شناسی قرار می‌دهد. در نظر او اگر خط از اهمیتی برخوردار شده است اهمیت آن نیست چون جایگاه آوا را غصب کرده است.

۴. هلیدی و زبان گفتاری و نوشتاری

هلیدی، زبان‌شناس انگلیسی، در مطالعات زبان‌شناسی خود و بحث از زبان به عنوان یک سیستم نشانه‌شناسی، زبان گفتاری^۷ و زبان نوشتاری^۸، هر دو را مورد بررسی قرار می‌دهد و در کتابی به نام *زبان گفتاری و نوشتاری*، این دو را با یکدیگر مقایسه می‌کند، به ویژگی‌های هر کدام می‌پردازد و در مورد اهمیت یکی نسبت به دیگری دست به نتیجه‌گیری می‌زند.

فصل سوم این کتاب با عنوان «زبان نوشتاری» این پرسش را مطرح می‌کند که «آیا نوشتار تمام ویژگی‌های گفتار را در بر دارد؟» (Halliday, 1985: 30) و پاسخ می‌دهد که اینچنین نیست. «جنبه‌های مختلفی از زبان گفتار وجود دارد که مشابه آن در زبان نوشتار نیست: ریتم، لحن صدا، زیر و بم بودن صدا، تغییر در کیفیت صدا، مکث کردن، نحوه‌ی بیان کردن و شاخص‌هایی که با توجه به آنها متوجه می‌شویم که برای مثال مریم صحبت می‌کند نه جین، همینطور ویژگی‌های منحصربه‌فردی که در سخن گفتن افراد وجود دارد» (همان).

بنابراین هدیدی نیز گفتار را اصل می‌داند و نوشتار را از آن روی که تمامی ویژگی‌های گفتار را شامل نمی‌شود فرع می‌داند، به همین خاطر عنوان یکی از قسمت‌های همین فصل را در کتاب ذکر شده «آنچه نوشتار نمی‌تواند بیان کند» گذاشته است، و در این قسمت ویژگی‌های متمایز کننده‌ی زبان گفتاری را شرح می‌دهد که به گفته‌ی خودش در زبان نوشتاری قابل مشاهده نیستند.

او این ویژگی‌های منحصر به فرد زبان گفتاری را ویژگی‌های «هموندی»^۹ و پیرازبانی^{۱۰} معرفی می‌کند و تفاوت آنها را اینگونه شرح می‌دهد:

ویژگی‌های هموندی بخشی از نظام زبان‌اند و بیانگر تقابل‌های معنادارند، درست مانند دیگر منابع دستور، و آن چه این‌ها را از آن امکانات دستوری (از جمله پایانه‌های واژه‌ها) متمایز می‌کند این است که این خصیصه‌ها در بخش‌های گسترده‌ای از گفتار گسترده‌اند، همان طور که برای مثال در منحنی آهنگ کلام دیده می‌شود. ویژگی‌های پیرازبانی نیز در گستره‌هایی از گفتار با طول متفاوت گسترده‌اند اما نظام‌مند نیستند- بخشی از دستور نیستند، بلکه تنوعات افزوده‌ای هستند که گویشور از طریق آنها بر اهمیت آن چه می‌گوید اشاره می‌کند (Halliday, 1985: 30) به نقل از: سجودی، ۱۳۸۸: ۲۹۰).

همچنین از ویژگی‌های نمایه‌ای^{۱۱} صحبت می‌کند و آنها را در گروه ویژگی‌های غیر زبانی گفتار قرار می‌دهد که در واقع همان خصوصیات منحصر به فرد شخص سخنگو است. در ادامه‌ی برشمردن ویژگی‌های گفتار می‌گوید که عنوان کردن چنین ویژگی‌هایی برای نوشتار سخت خواهد بود زیرا به هیچ بخش از نوشتار قابل اطلاق نیستند.

اما او کمی جلوتر در ادامه‌ی کتاب حرف‌های خودش را زیر سوال می‌برد و می‌گوید درست است که زبان نوشتاری با زبان گفتاری تفاوت‌های زیادی دارد، اما در عین حال اینطور نیست که تمام ویژگی‌های هموندی و پیرازبانی که برای گفتار در نظر گرفتیم هیچ متناظری در نوشتار نداشته باشند، پس آنچه را تا کنون گفته شد به چالش می‌کشیم.

یکی از مباحثی که برای به چالش کشیدن حرف‌های قبلی مطرح می‌کند این است که در نوشتار نیز تدابیری اندیشیده شده است که بتواند تا حدی ویژگی‌های هموندی را که برای گفتار برشمردیم داشته باشد و این تدبیر چیزی نیست مگر علائم سجاوندی از

جمله: نقطه، ویرگول، آکولاد، پرانتز و ... و تو ضیح می‌دهد که نوشتار با الفبای یونانی به شکل خطوطی پیوسته از حروف بود بدون هیچگونه فاصله‌گذاری و بدون علائم سجاوندی، اما با گذشت قرن‌ها ابداعاتی صورت گرفت و نوشتار کم‌کم شکل امروزی‌اش را پیدا کرد.

این علائم به طور کلی سه نوع کارکرد دارند. یکی از آنها نشان‌گذاریِ مرزها^{۱۲} است. «گرامر در هر زبانی از طریق نظم سلسله مراتبی واحدهایی در اندازه‌های مختلف سازمان‌یافته است: در زبان انگلیسی، جملات، بندها، عبارات، کلمات و واژه‌ها. سیستم نوشتار به تدریج این امکانات را به کار گرفت» (Halliday, 1985:33). مثلاً مرز بین کلمات از طریق فاصله‌گذاری بین آنها و مرز بین جملات توسط نقطه مشخص می‌شود. کارکرد دوم، نشان‌گذاریِ نوع^{۱۳} است. اینکه صرفاً بدانیم جمله کی به پایان می‌رسد کافی نیست، علائم سجاوندی کمک می‌کنند تا نوع آن را هم تشخیص دهیم مثلاً اینکه جمله خبری است یا پرسشی. بعد از اینها کارکرد سوم و جزئی‌تری را می‌توانیم در نظر بگیریم که نشان‌گذاریِ ارتباطها^{۱۴} است. مانند هایفن که ارتباط بین دو قسمت از یک کلمه یا جمله‌ی شکسته شده را نشان می‌دهد. (Halliday, 1985: 33-34)

مبحث دیگری که هلیدی در رابطه با نوشتار مطرح می‌کند این است که نوشتار بر اساس نیازهایی که برآمده از تغییرات فرهنگی است تکامل یافته است و کارکردهای مخصوص به خود را دارد. زمانیکه جوامع شکارچی و کوچ‌نشین، که نیازی به نوشتار نداشتند و در ساختار اجتماعیشان تنها گفتار کافی بود، به جوامع کشاورز و یکجانشین تبدیل شدند، الگوی اجتماعیشان دستخوش تغییراتی شد که دیگر صرفاً زبان‌گفتاری کافی نبود و به نوشتار احتیاج پیدا کردند. در واقع به شکلی از زبان احتیاج پیدا کردند که بتواند وجود داشته باشد نه اینکه صرفاً اتفاق بیفتد. اینجاست که ویژگی خاص نوشتار که مانا بودن آن است در مقابل ویژگی میرایی گفتار قرار می‌گیرد و اهمیت آن مشخص می‌شود. (Halliday, 1985: 39)

هلیدی در جمع‌بندی نهایی در صفحات پایانی کتاب این سوال را مطرح می‌کند که آیا می‌توانیم بگوییم گفتار و نوشتار راه‌های مختلفی برای بیان معانی یکسان هستند؟ و جواب او این است که: بله و خیر. بله، از آن جهت که هر دو زبان هستند و راه‌هایی برای بیان معانی زبانی هستند، هر آنچه را در نوشتار می‌گوییم باید بتوانیم در گفتار هم

بیاوریم و برعکس. اما در عین حال قسمتی از پاسخ هم خیر است. او برای روشن‌تر شدن این پاسخ سه ویژگی گفتار و نوشتار را با هم مقایسه می‌کند:

۱- «نوشتار تمام پتانسیل‌های معنایی گفتار را ندارد: ویژگی‌های هموندی و پیرازبانی را نمی‌تواند بازگو کند» (Halliday, 1985: 93). در مقابل زبان گفتاری هم از بازگویی بعضی خاصیت‌های نوشتار ناتوان است مثلاً نشان دادن مرزهای جمله یا پاراگراف.

۲- «گفتار و نوشتار در عمل، برای اهداف مختلف و در زمینه‌های متفاوت مورد استفاده قرار می‌گیرند- البته قطعاً میزانی از همپوشانی را نیز دارا هستند» (همان). پس هر کدام کارکرد مختلفی دارد، مثلاً فرم‌های اداری همیشه به شکل نوشتار هستند و کسی آنها را با صدای بلند نمی‌خواند. از طرف دیگر، مکالمات روزانه مربوط به مسائل خانواده را در شکل نوشتار ارائه نمی‌کنیم بلکه شکل گفتاری دارند.

۳- نوشتار و گفتار هر کدام درجات متفاوتی از تجربه را می‌سازند یا اینگونه بگوییم که واقعیت‌های متفاوتی را ایجاد می‌کنند. «نوشتار چیزها را پدید می‌آورد؛ گفتار وقایع را خلق می‌کند» (همان). در واقع همان نکته‌ای که پیشتر نیز گفته شد، نوشتار مانا است و گفتار میرا.

در نهایت نتیجه‌گیری او به این نکته ختم می‌شود که گفتار و نوشتار هر دو اشکال زبان هستند اما هر کدام ویژگی‌های متفاوتی از سیستم زبان را ارائه می‌دهد و قدرتشان را از راه‌های متفاوت به دست می‌آورند.

همانطور که هلیدی نظریات خودش را درباره‌ی برتری گفتار به نوشتار زیر سوال می‌برد، ما نیز اندیشه‌ی برتری گفتار بر نوشتار را که در فلسفه‌ی افلاطون، روسو، سوسور و تا حدی هلیدی وجود داشت زیر سوال می‌بریم، زیرا درست است که گفتار و نوشتار ویژگی‌های متفاوتی برای انتقال معنا دارند اما این به آن معنا نیست که نوشتار در انتقال معنای زبانی و معانی غیر زبانی دارای جایگاه پایبتری است بلکه نوشتار نیز به علت ویژگی‌های منحصر به فرد خود همچون مانایی و برخوردارگی از خصوصیات بصری می‌تواند ابزار مناسبی در انتقال معنا باشد، یعنی اگر گفتار صدا را به همراه دارد نوشتار نیز تصویر را به همراه دارد و هر دو می‌توانند در انتقال حالات مختلف تاثیرگذار باشند. برای تثبیت این اندیشه که گفتار- نوشتار از جایگاه برابری برخوردارند در ادامه به نظریات دریدا در این باره می‌پردازیم.

۵. دریدا و درباره‌ی گراماتولوژی

دریدا فیلسوف معاصر فرانسوی کسی است که نام او به‌عنوان بنیانگذار، با «واسازی»^{۱۵} گره خورده است، روشی برای نقد متن‌های ادبی و فلسفی و همین‌طور نهادهای سیاسی. واسازی دریدا نه به معنای انهدام بلکه به معنای رسوب‌زدایی از مفهوم مرکز یا در واقع همان مرکززدایی است. دریدا فلسفه‌ی غربی را از افلاطون تا دوران معاصر بر پایه‌ی متافیزیک حضور تلقی می‌کند، زیرا در این فلسفه‌ی متافیزیکی همیشه چیزی واقعی‌تر و مهم‌تر بوده که حاضرتر بوده است. این نظام فکری در طول تاریخ فلسفه تقابل‌هایی دوتایی را رقم زده است مانند بحث فعلی گفتار- نوشتار، که به گفتار به علت حضور اهمیت بیشتری داده شده است، یا تقابل‌هایی مانند: مرد- زن، روح - بدن، حقیقت- مجاز، حضور- غیاب. از دیدگاه او تاریخ فلسفه‌ی غرب که مبتنی بر متافیزیک حضور بوده است حقیقت را همیشه براساس این دوگانگی‌ها و اولویت بخشیدن یکی بر دیگری قرار داده است، بنابراین به نقد رویکرد متافیزیک حضور می‌پردازد.

از میان آثار مختلف دریدا در اینجا به کتاب *درباره‌ی گراماتولوژی* که یکی از کتاب‌های بنیادی در باب واسازی است می‌پردازیم؛ این کتاب تأثیرات گسترده‌ای از خود به‌جای گذاشت و مسیر فکری‌ای را آغاز کرد که بسیاری در آن مسیر قرار گرفتند و اندیشیدند؛ بخش اول آن که شامل سه فصل می‌شود با عنوان «نوشتار پیش از حرف» چهارچوب نظری دریدا را مشخص می‌کند. دریدا در این کتاب بیش از هر چیز به دوگانه‌ی گفتار-نوشتار می‌پردازد. دریدا نام فصل اول کتاب را «پایان کتاب و آغاز نوشتار» گذاشته است. نوشتاری که دریدا از آن صحبت می‌کند از لوگوس ناشی نمی‌شود و به رسوب‌زدایی و واسازی دلالت‌های ناشی از لوگوس می‌پردازد، مخصوصاً دلالت حقیقت. در لوگوس محوری پیوندی ناگسستنی با آوا و حضور وجود دارد، زیرا آوا مستقیم با ذهن در ارتباط است و دال نخستین را ایجاد می‌کند و نزدیکترین چیز به مدلول است، بنابراین زبان گفتاری قراردادهای نخستین را تولید می‌کند و زبان نوشتاری ارتباط دهنده‌ی قراردادهای اولیه با یکدیگر است. همان‌طور که ارسطو نیز آنچه را گفته می‌شود نماد حالات ذهنی می‌داند و آنچه را نوشته می‌شود نماد آنچه گفته شده است می‌شمارد. بنابراین دال آوایی دال نخستین به حساب می‌آید و دال نوشتاری همیشه ثانویه است و نوشتار در دوران

لوگوس محوری و متافیزیک حضور میانجی میانجی است و جایگاه آن با افتادن به بیرون از معنا تنزل می‌یابد و مفهوم نشانه که دربرگیرنده‌ی تمایز میان دال و مدلول است «در درون میراث لوگوس محوری، که چیزی جز نوعی آوا-محوری نیست، باقی می‌ماند: مجاورت مطلق آوا و هستی، آوا و معنای هستی، آوا و ایده‌آل بودن معنا.» (دریدا، ۱۳۹۶: ۲۴)

دریدا با بررسی آراء افلاطون در فایدروس به تناقضی برمی‌خورد که از آن تناقض در جهت واسازی جایگاه نوشتار بهره می‌برد. افلاطون در فایدروس از دو نوع نوشتار سخن به میان می‌آورد یکی نوشتار حقیقت در روح و دیگری نوشتار در معنای رایج آن؛ با اینکه افلاطون نوشتار را تصویر یک ایده می‌داند اما ایده را ثبت شده در روح می‌داند، بنابراین آنچه ثبت شده است نوشتار است. رو سو نیز با تفکری افلاطونی از همین دو نوع نوشتار سخن به میان می‌آورد. بنابراین دریدا با توجه به این مسایل پایان دوران کتاب و آغاز نوشتار را اینگونه بیان می‌کند:

پس نوشتار خوب همواره در چیزی قرار گرفته است، به منزله‌ی چیزی که باید حفظ شود: در طبیعت یا قانون طبیعی، خلق شده یا ناشده، اما نخست به اندیشه در آمده در یک حضور ابدی. و بنابراین محصور شده در یک تمامیت، و بسته‌بندی شده در لفاف یک کتاب. ایده‌ی کتاب ایده‌ی تمامیت است، تمامیت متناهی یا نامتناهی دال. این تمامیت دال نمی‌تواند یک تمامیت باشد، مگر تمامیت شکل گرفته تو سط مدلولی که پیش از آن وجود دارد، برنگاشت‌ها و نشانه‌هایش نظارت دارد، و ایده‌اش از ایده‌ی آن مستقل است. ایده‌ی کتاب، که همواره به تمامیتی طبیعی ارجاع دارد، عمیقاً نسبت به معنای [حقیقی و رایج] نوشتار بیگانه است. کتاب چیزی نیست جز حفاظت جامع تئولوژی و لوگوس محوری در مقابل تهدید و تخریب نوشتار، در مقابل توان‌گزینه‌گویانه‌ی آن، ... اگر ما متن را از کتاب تمیز دهیم، خواهیم گفت که زوال کتاب، که امروزه در همه‌ی رشته‌ها در جریان است، سطح متن را برهنه می‌سازد. (دریدا، ۱۳۹۶: ۳۳)

در فصل دوم کتاب با عنوان «زبان شناسی و گراماتولوژی» به نوشتار از این منظر نگاه می‌کند که گرچه از افلاطون تا سوسور نوشتار امری فرعی و ثانویه تلقی شده اما از

طرف دیگر به آن بسیار پرداخته شده است. او در ادامه جایگاه نوشتار را در علم زبان‌شناسی بررسی و تعیین می‌کند. علم زبان‌شناسی زبان را به شکلی تعریف میکند که نوشتار به عنوان دال دوم برای آوا، مشتق شده و بیرونی به حساب می‌آید و درست همان تعریفی که ارسطو، روسو و سوسور از آن داشتند یعنی نشانه‌ی نشانه‌دازنده می‌شود، زیرا این علم زبان را به عنوان وحدت آوا و همانند لوگوس تعریف می‌کند (دریدا، ۱۳۹۶: ۵۲-۵۳).

چنین است که دریدا به نقد نظریه‌ی سوسور درباره‌ی نوشتار می‌پردازد تا جایگاه نوشتار را در زبان روشن سازد. سوسور از یک سو کارکرد نوشتار را محدود و فرعی می‌بیند، محدود از آن روی که زبان را دارای سستی شفاهی می‌شناسد و می‌گوید نوشتار نمی‌تواند تاثیری بر روی آن داشته باشد و صرفاً وجهی است در کنار بقیه وجوهی که می‌توانند بر سر زبان بیایند؛ فرعی از این روی که دال دال و نشانه‌ی نشانه در نظر گرفته می‌شود. از سوی دیگر با اینکه نوشتار را نسبت به نظام دورنی زبان بیگانه می‌شناسد، معتقد است از آنجا که برای باز نمودن زبان به کار می‌رود باید به آن توجه شود. شاید به همین علت، با اینکه جایگاه نوشتار را نسبت به گفتار فرعی و باز نمودی تعیین می‌کند، فصل اول کتاب *دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی* را به همین موضوع اختصاص می‌دهد.

همانطور که گفتیم، در لوگوس محوری گفتار امری درونی و نوشتار امری بیرونی تصور می‌شود. بعضی معتقدند که گفتار لباس اندیشه است، با این شیوه‌ی تفکر باید پرسید که آیا نوشتار نیز لباس گفتار است؟ سوسور معتقد است که نوشتار لباسی منحرف برای گفتار است و چهره‌ی زبان را می‌پوشاند. دریدا در اینجا می‌گوید پس باید این تردید ایجاد شود که اگر نوشتار به عنوان یک عنصر بیرونی با درون ارتباط برقرار می‌کند و آن چه را باز نمایی می‌کند دست نخورده باقی نمی‌گذارد، پس «علم زبان باید رابطه‌ی طبیعی، ناب و اصیل، میان گفتار و نوشتار، میان درون و بیرون را باز یابد؛ باید طراوت و سرزندگی مطلق‌اش و خلوص خاستگاه‌اش را اعاده کند، و فاصله بگیرد از تاریخ و تنزلی که روابط میان بیرون و درون را منحرف کرده بود.» (دریدا، ۱۳۹۶: ۶۲) دریدا در اینجا با زیر سوال بردن نظریات سوسور به برابری رابطه‌ی میان گفتار و نوشتار اشاره می‌کند و می‌گوید در نتیجه برای ارتباط بین نشانه‌های زبانشناختی و گرافیکی باید روندی طبیعی در میان باشد.

دریدا با نقد سو سور به این نتیجه می‌رسد که سو سور دقیقاً همانجایی که تصور می‌کند نوشتار را در پراتز قرار داده و به حاشیه رانده است «میدان را برای یک گراماتولوژی عمومی می‌گشاید، که نه تنها دیگر از زبان شناسی عمومی بیرون گذاشته نشده، بلکه بر آن مسلط بوده و آن را دربردارد.» (دریدا، ۱۳۹۶: ۷۵)

دریدا از طریق واسازی سعی در تمرکز زدایی از شیوه‌ی لوگوس محوری داشته و در همین راستا تقابل‌های دوتایی و اولویت قائل شدن برای یکی نسبت به دیگری را نیز زیر سوال می‌برد. او معتقد است اولویت قائل شدن برای گفتار نسبت به نوشتار در طول تاریخ فلسفه منجر به تفسیرهایی نادرست شده است و این نظر را در مورد تقابل‌های دیگر نیز دارد. همچنین تقابل میان دال و مدلول را نیز مورد تردید قرار می‌دهد و معتقد است در بسیاری از موارد مدلول می‌تواند به جای دال نقش ایفا کند. زیرا معنا مستقیماً در نشانه حضور ندارد و ایده‌ی تعویق معنایش دقیقاً همین است که هر دال می‌تواند ما را به دال بعدی برساند بنابراین معنا می‌تواند تا بینهایت به تعویق بیفتد. آنجا که او در عبارت معروفش می‌گوید چیزی بیرون از متن وجود ندارد، به همین مسئله اشاره می‌کند که جهان سراسر متن به حساب می‌آید و از این رو ما همیشه با دلالت‌ها سروکار داریم؛ می‌توان اینگونه تعبیر کرد که عالم چیزی جز نوشتار نیست پس گفتار هم بخشی از نوشتار به حساب می‌آید.

دریدا در فصل سوم، گراماتولوژی به معنای علم نوشتار را مطالعه‌ی چستی نوشتار، خاستگاه آن و تفاوتش با سایر صورت‌های ارتباطی مانند گفتار می‌داند. گراماتولوژی ما را در مسیر فلسفه به متافیزیک حضور می‌رساند. یعنی همان سنت فلسفه‌ی غربی که همیشه در پی یافتن بنیانی برای واقعیت است و آن بنیان حضور است. بنابراین دریدا مفهوم حضور را به عنوان معیاری برای برتری دادن به امور زیر سوال می‌برد و به نقد آن می‌پردازد. او می‌گوید هر آنچه به عنوان حضور درک می‌شود خود نشات گرفته از تفاوت‌ها و تعویق‌ها است؛ هیچ حضور نابی وجود ندارد. او در تلاش است تا از نوشتار که در طول تاریخ فلسفه نماینده‌ی غیاب بوده اعاده‌ی حیثیت کند. بنابراین، با نقد تفکر افرادی مانند افلاطون، سوسور و روسو و با استفاده از علم گراماتولوژی که علم نوشتار است در جهت از میان برداشتن اولویت قایل شدن در دوگانه‌ها و واسازی لوگوس محوری و متافیزیک حضور گام برمی‌دارد.

نتیجه‌گیری

با بررسی مختصری از نظریات بعضی اندیشمندان در حوزه‌ی فلسفه، زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی، به این مسئله پی‌بردیم که تاریخ فلسفه‌ی غرب متأثر از فلاسفه‌ی یونان باستان بخصوص افلاطون بر پایه‌ی لوگوس‌محوری قرار گرفته است و از آن روی که مفهوم حقیقت در لوگوس‌محوری بر اساس حضور سنجیده می‌شود، در این طرز تفکر امور مختلف به شکل دوگانه‌هایی تعریف می‌شوند که یکی بر دیگری اولویت دارد مانند بحث مورد نظر ما یعنی گفتار-نوشتار که سال‌های سال در فلسفه به صورت دوگانه مطرح شده و اولویت با گفتار بوده است، حتی جایی که فلاسفه به شکلی اهمیت نوشتار را بیان می‌کنند باز هم تا حد زیادی آن را نادیده می‌گیرند.

افلاطون که در *فایدروس* اهمیت گفتار را نسبت به نوشتار شرح می‌دهد، در جایی از دو نوع نوشته سخن به میان می‌آورد: نوشتار روح و نوشتار تن؛ نوشتار روح را سخنی می‌داند که در روح شنونده نوشته شده است و می‌داند کی زبان به سخن بگشاید و از خود دفاع کند که در واقع همان گفتار است، پس در جایی که از گفتار صحبت می‌شود آن را نوشته شده در روح معرفی می‌کند. بنابراین اینجا تناقضی مشهود است. روسو نیز از همین دو نوع نوشتار سخن به میان می‌آورد در حالیکه در انتقال زبان اهمیت بیشتر را برای گفتار قائل می‌شود و نوشتار را تصویر و نشانه‌ی نشانه معرفی می‌کند. همچنین سوسور با اینکه نوشتار را صرفاً برای بازنمایی گفتار در نظر می‌گیرد و آن را فاقد ویژگی‌های نشانه‌ای خاص در نظر می‌گیرد، در فصلی از کتابش در تلاش است ثابت کند نوشتار اولویت ندارد و ارزش نشانه‌ای بیشتری که برای واژه‌ی مکتوب نسبت به واژه‌ی ملفوظ وجود دارد از آن رو است که نوشتار جایگاه شکل آوایی را غصب کرده است. این میزان پرداختن به نوشتار، خود ثابت‌کننده‌ی اهمیت آن است. هلیدی نیز گرچه در ابتدای کتابش اولویت را به زبان گفتاری می‌دهد و زبان نوشتاری را فاقد ویژگی‌های گفتار بیان می‌کند، در انتهای کتاب دیدگاه خودش را زیر سوال می‌برد و برای زبان نوشتاری نیز خصوصیتی را برمی‌شمارد که آن را نزدیک به ویژگی‌های زبان گفتاری می‌کند، خصوصیتی مانند برخورداری از علائم سجاوندی. همینطور برتری‌های آن را نسبت به گفتار برمی‌شمرد که یکی از آنها مانایی نوشتار و در نتیجه عدم نیاز به حضور پیام‌رسان است.

چنان‌که دیدیم، کسی که به مخالفت با لوگوس محوری و متافیزیک حضور برخاست دریدا بود که اصل حضور را به عنوان معیار حقیقت زیر سوال برد و گفت هیچ حضور نابی وجود ندارد و حضور خود از تعویق نشات گرفته است، بنابراین اولویت قایل شدن برای دوگانه‌ها را نیز رد کرد. او به خصوص در کتاب *درباره‌ی گراماتولوژی* به علم نوشتار و اهمیت آن پرداخت. از نظر او نه تنها گفتار و نوشتار را می‌توان برابر دانست بلکه آنجا که این عبارت معروفش را بیان می‌کند که «هیچ بیرون از متنی وجود ندارد»، در واقع به همان مطلب تعویق و تعلیق معنا اشاره دارد؛ اینکه جهان سراسر متن است یعنی ما همیشه با دلالت‌ها سر و کار داریم، به تعبیری این جهان سراسر نوشتار است و حتی گفتار هم می‌تواند بخشی از نوشتار باشد، همانطور که افلاطون نیز گفتار را نوشته شده در روح انسان برشمرد.

از مجموع این مطالب می‌توان به این نتیجه رسید که گفتار و نوشتار راه‌های متفاوتی برای انتقال معنا دارند و نوشتار نیز با ویژگی‌های منحصر به فرد خود در انتقال معنا موثر است. همانطور که دیدیم هلیدی یکی از ویژگی‌های نوشتار را مانا بودن آن برشمرد که با تغییر جوامع شکارچی و کوچ‌نشین به جوامع کشاورز و یکجانشین نیاز آنها به شکلی از زبان که بتواند وجود داشته باشد نه اینکه صرفاً اتفاق بیفتد، ایجاد شد. همچنین نوشتار از خصوصیات بصری برخوردار است که به انتقال معنا کمک می‌کند و دلالت‌هایی جز معنای زبانی را نیز می‌تواند منتقل کند، همانطور که در گفتار با تغییر لحن می‌توان شنونده را به آنچه قصد بیانش هست نزدیک کرد، این خصوصیات در نوشتار جنبه‌ی بصری به خود می‌گیرند مانند ویژگی‌های بصری که در نقد آراء سوسور به آنها پرداختیم، خصوصیات بصری که پرداخت تفصیلی به آنها می‌تواند موضوع مقاله‌ی دیگری باشد. همچنین برخوردار از علائم سجاوندی جزو ویژگی‌های نوشتار است که به رساندن معنا کمک می‌کند. بنابراین نوشتار نیز شیوه‌های خود را در انتقال معنا دارد و می‌تواند از جایگاهی یکسان با گفتار برخوردار باشد.

پی‌نوشت‌ها

Logos^۱Logocentrism^۲

Metaphysics of presence^۳ دریدا فلسفه‌ی غربی را تفکری متافیزیکی می‌داند که مبتنی بر حضور است و لوگوس‌محوری را وجه اصلی آن به شمار می‌آورد، لوگوسی که حقیقت است و حقیقتی که با حضور معنا می‌یابد، بنابراین تفکر فلسفی غرب را در تاریخ دو هزار ساله‌ی متافیزیک مورد نقد قرار می‌دهد و این طرز تفکر را متافیزیک حضور می‌نامد، او که افلاطون را آغازگر این رویکرد متافیزیکی می‌شناسد در نقد لوگوس‌محوری ابتدا به افلاطون بخصوص فایروس او اشاره می‌کند، مکالمه‌ای که افلاطون در آن به شرح برتری گفتار نسبت به نوشتار می‌پردازد. بنابراین برای نقد لوگوس‌محوری و بررسی جایگاه گفتار و نوشتار، نظریه‌ی متافیزیک حضور دریدا در بخش مربوط به دریدا بررسی می‌شود.

Of Grammatology^۴Letter^۵System^۶Spoken language^۷Written language^۸Prosodic^۹Paralinguistic^{۱۰}Indexical features^{۱۱}Boundary marking^{۱۲}Status marking^{۱۳}Relation marking^{۱۴}Deconstruction^{۱۵}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- افلاطون، *دوره‌ی کامل آثار*، ترجمه‌ی محمد حسن لطفی، جلد سوم، چاپ سوم، انتشارات خوارزمی، تهران، ۱۳۷۲.
- پارسا خانقاه، مهدی، *دریدا و گراماتولوژی*، پایان نامه کارشناسی ارشد فلسفه، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۸.
- _____، *مفهوم‌سازی در دریدا و خاستگاه‌های آن با تاکید بر خوانش او از افلاطون و هگل*، رساله‌ی دکتری فلسفه، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۲.
- دریدا، ژاک، *درباره‌ی گراماتولوژی*، ترجمه‌ی مهدی پارسا، شونند، تهران، ۱۳۹۶.
- _____، *مواضع*، ترجمه‌ی پیام یزدانجو، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۱.
- دمیرچیلو، هدی، *تحلیل نشانه‌شناختی تایپوگرافی فارسی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه علم و فرهنگ، ۱۳۸۹.
- رویل، نیکلاس، *ژاک دریدا*، ترجمه‌ی پویا ایمانی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۸.
- سجودی، فرزانه، «نشانه‌شناسی نوشتار: با نگاهی به رسانه، ادبیات و هنر خوشنویسی»، *نشانه‌شناسی: نظریه و عمل*، مجموعه مقالات، نشر علم، تهران، ص ۲۳۸-۳۲۹، ۱۳۸۸.
- سوسور، فردینان دو، *دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی*، ترجمه‌ی کورش صفوی، چاپ دوم، نشر هرمس، تهران، ۱۳۸۲.
- ضیمران، محمد، *درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر*، چاپ دوم، نشر قصه، تهران، ۱۳۸۳.
- گمپرتس، تنودور، *متفکران یونانی*، ترجمه‌ی محمد حسن لطفی، جلد دوم، کتاب چهارم، سقراط و سقراطیان، انتشارات خوارزمی، تهران، ۱۳۷۵.
- هارلند، ریچارد، *ابریختارگریبی*، ترجمه‌ی فرزانه سجودی، پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، حوزه هنری، تهران، ۱۳۸۰.
- Bertram, Christopher, "Jean Jacques Rousseau", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), 2020.
<<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/rousseau/>>.
26/11/2021
- Derrida, Jacques, *Writing and Difference*, Translated by Alan Bass, Chicago, The University of Chicago Press, 1978.

- Derrida, Jacques, *Of Grammatology*, translated by Gayatri Chakravorty Spivak, Baltimore, John Hopkins University Press, 1967.
- Halliday, Michael A. K., *Spoken and Written Language*, Oxford, Oxford University Press, 1985.
- Rousseau, Jean-Jacques, *On The Origin of Language*, translated by John H. Moran, New York, Frederick Ungar Publishing, 1966.

